

AJANKOHTAISTA: RIKOSTEN JÄLJET. ETSIVÄN TYÖTÄ YHTEISÖN, SUVUN JA PERHEEN MUISTISSA

Lectio praecursoria Turun yliopistossa 15.9.2008

Riina Haanpää

Rikosten jäljet vihjaavat menneisiin tapahtumiin, historiaan ja myös tapahtumien moniin seuraamuksiin. Nämä tapahtumien jäljet sisältävät tietoa, jota voidaan seurata ja jonka avulla voidaan rekonstruoida menneen ilmiötä. Mutta jäljet viittaavat myös merkkiin tai stigmaan ihmisessä. Jälki voi olla esimerkiksi juuri rikokseen tai muuhun vahingolliseen tekoon sylliseksi lyödyn leima, joka saa kavahtamaan ja silti muistamaan rikollisen. (Bloch 2003, 96–104; Häkkinen 2005, 230–235; Kurki 2002, 43–46.) Erilaisten menneisyyden jälkien kautta voidaan myös tarkastella kahta Kauhajoella tehtyä poikkeuksellista henkirikosta: Toinen on vuonna 1915 epäselväksi jäänyt raaka miehen murha, joka kuitenkin leimasi epäillyksi talollisen pojan Pukkilan Jaskan. Ja toinen on kesällä 1974 tehty veljestappo, joka leimasi isosetäni Veikko Haanpään jälkeensä jättämän maineen ja osin myös suvun elämän. Molemmat henkirikokset ja eritoten niiden tekijät tai tekijöiksi epäillyt elävät edelleen vahvasti yhteisön jäsenien muistissa.

Henkirikosten jäljillä kuljetaan paitsi aikalaisdokumenttien myös yhteisön, suvun ja perheen muistin ja muistitiedon kera. Nämä erilaiset ja eriaikaiset jäljet suuntaavat tarkastelun kohti mennyttä: mitä tapahtui, missä ja miksi, mitä mieltä tapahtumasta silloin oltiin? Varsinkin muistaminen kytkeytyy myös nykyisyyteen: mitä murhasta ja taposta tai tekijöistä kerrotaan tässä ja nyt? Esiin nousevatkin monenlaiset ja vaihtoehtoiset tulkinnat, joiden esittäjät ottavat samalla kantaa näihin menneisyyden tapahtumiin.

OMA HISTORIA JA KULTTUURI LÄHTÖKOHTINA

Kun tarkastellaan muistitiedon kertomaa menneisyyden tapahtumaa, ensisijaisesti tavoitellaan ja tulkitaan muistelijoiden omia kokemuksia ja tulkintoja. Muistelijan

pyrkimyksenä on tapahtuneen tulkinnan lisäksi ymmärtää ja hallita omaa menneisyyttään eli tulla tietoiseksi omasta historiastaan. Motiivina muisteluun on siis myös tarve selvittää itselle ja muille, miksi menneisyys on ollut juuri tietynlainen. Muistitieto tuokin esiin sen, minkälaisia asioita ihmiset pitävät muistelemisen arvoisina ja miten he niitä muistelevat, eli se kertoo, mikä on menneisyyden merkitys. (Peltonen 1996, 282; Portelli 1997, 22, 50; 2002, 67–69; Ukkonen 2000, 30–37, 86, 237–238.)

Tutkimukseni lähtökohtana on rakentaa muistelijoiden tuottaman oman historian kautta tulkintaa paitsi historiasta ja menneen väkivaltaisista tapahtumista myös kulttuurista ja perinteestä. Muistitiedon kytkennät eteläpohjalaisuuteen ja osaksi paikallisyhteisöä, sukua ja perhettä liittävät sen laajempiin kulttuurisiin merkityksiin. Esiin nousee tällöin se prosessi, miten yksilöiden muistoista muodostuu sellaisia, joita jaetaan toisten kanssa sekä säilötään, muokataan ja siirretään tuleville polville.

Muistitietoa tarkastellaan myös sosiaalisena toimintana ja vuorovaikutustapahtumana. Aineistoa on osin tuotettu haastatteluin, joten analysoinnissa arvioidaan haastateltavien kanssa käydyn muistelun vuorovaikutuksellista suhdetta ja oman historian tuottamisprosessin luonnetta. Ylipäätään voidaan pohtia myös sitä, miksi asioita ja tapahtumia muistetaan juuri tietyllä tavalla: esimerkiksi arkaluontoisten tai suorastaan häpeällisiksi koettujen tapahtumien toisin muistamiseen voi liittyä kulttuurisia syitä sekä merkityksiä. Kertojilla on aina omat syynsä unohtaa, muuttaa tai parannella menneisyyttään nykyhetken ja oman ajattelun edun mukaisiksi. (Peltonen 2003, 13; Ukkonen 2000, 86, 95–97.)

Myös tutkijan osuutta muistitiedon syntyyn on pohdittava. Tarkasteltaessa tutkijaa itseään koskevaa menneisyyttä, varsinkin kun kyse on oman suvun traagisesta tapahtumasta, on valintoja tehtävä suhteessa itseseen, haastateltaviin ja tutkittaviin. On päätettävä, mitä minä haluan suvusta kertoa tarkastelemani muistitiedon kautta sekä minkä päätelmiin vaikuttavan näkökulman kautta sukua kuvaan. Tätä prosessia voikin kuvata eräänlaiseksi jatkuvaksi neuvotteluksi itseni ja tutkimusaineiston välillä. Missään nimessä en tutkijana kykene tulkinnoissani tuottamaan objektiivista suhtautumista tai jäsentelyä omaa sukua kohtaan.

Tutkimuskohteen ollessa oma yhteisö ja suku nousevat kulttuurin sisäisen näkökulman edut ja haitat esiin. Kenttätyötä käsittelevässä kirjallisuudessa on paljon pohdittu edellä mainittuja teemoja sekä tutkijan roolia silloin, kun hän tekee tutkimusta omassa yhteisössään. Puhutaan tutkijan persoonasta työkaluna, ulkopuolisen perspektiivin hallinnan vaatimuksesta, uudenlaisten kysymysten esittämisestä, ”mitään ei saa ottaa annettuna” -asenteen välttämättömyydestä (Suojanen 1997, 149–157).

Oman kulttuurin tutkimuksen hyödyiksi voidaan laskea tutkijan jakama yhteinen elämänhistoria, yhteiset kokemukset, tavat, arvot ja ehkäpä jopa asenteet tutkittavien kanssa. Näiden ansiosta tutkija tietää, mitä kannattaa kysyä ja miten asioihin kenties suhtaudutaan. Läheisten tutkiminen vaatii myös subjektiivista ja emotionaalista ymmärrystä, ja tällainen suhde tutkittaviin yleensä nähdään tutkimusta hedelmällistävänä ja rikastuttavana piirteenä. Ongelmakohtina taas voivat olla tutkijan ja perheenjäsenen roolien sekoittuminen: tutkija on yhtä aikaa sisä- ja ulkoryhmäläinen. Myös sukulaisuussuhteen vaikutuksen tunnistaminen saattaa olla ongelmallista. (Ruotsala 1998, 101; 2002, 28–63; Vuorinen 2002, 348–363.)

Edellä mainitun kaltaiset huomiot ovat kohdistuneet lähes yksinomaan kentällä olon ja aineistonkeruutilanteiden käytäntöihin. Sen sijaan vähemmälle on jäänyt omaa kulttuuriaan ja sukuaan tarkastelevan tutkijan kriittisen otteen analysointi – tai se, miten tietoinen tutkija on tarkastelemastaan asiasta. Omaan sukuaan tutkivalta vaaditaan tietynlaista tapaa lähestyä tutkimuskohdetta. On pohdittava oman historiallisuuden merkitystä ja omaksutun perinteen arvoja. On pohdittava, olenko ulkona vai sisällä. Koskevatko kuvatunkaltaiset piirteet myös minua vai eivät? Miten rakennan tulkintani niin, että tutkimuksen mielekkyyden perustelut ovat sekä tieteen kriteerien mukaisia että tutkimuksen kohteiden hyväksymiä?

MUISTAMISEN MERKITYS

Viittasin alussa rikosten jälkiin, jotka kertovat meille paitsi tapahtumista myös niiden moninaisista seurauksista. Liittämällä erilaiset mutta monipuoliset tutkimusaineistot kulttuurin, yhteisön sekä suvun ja perheen osaksi syntyy tapahtumista monenlaisia tulkintoja. Myös muisteihin avautuu enemmän kurkistusaukkoja, joista tutkija lopulta kaivaa esiin niiden merkityksen.

Esimerkiksi sukuni naisten kertoma muistitieto isosedästäni Haanpään Veikosta puolustautuu voimakkaasti yhteisön muistia vastaan ja toisaalta yhtyy yhteisön käsityksiin. Erilaista suhteessa yhteisön muistiin on se, että suvun omasta jäsenestä kerrotaan parhain päin, ymmärtämällä ja sovittamalla. Kertomalla Veikko liitetään jälleen osaksi sukua ja sen historiaa. Veikosta tehdään lapsi- ja eläinrakas ihminen ja hänelle muovataan sosiaalinen luonne. Hänen elämänsä muodostuu tällöin muuksikin kuin tehdyksi tapoksi. Veikosta rakennetaan eteläpohjalaisen mallin mukainen rehti ja reilu mies. Nämä suvun positiiviset käsitykset osoittavatkin, miten eteläpohjalaisuutta ja omaa historiaa luodaan menneisyyttä tulkitsamalla ja tarvittaessa uudelleen tulkitsamalla. Vaikka suvun jäsenet saattavat olla keskenään eri mieltä syllisen tuomitsemisesta, ulkopuolista yhteisöä vastaan ollaan kuitenkin samanmielisiä. Siinä mielessä yhteisön omaksumat negatiiviset reaktiot tapahtuneeseen tappoon säätelevät muistitiedon kertojien mielipiteitä. Yhteisön käsitys myös muovaa sitä, mistä kaikesta voidaan suvussa keskustella ja miten perheen ja yhteisön muistot kohtaavat.

Veljestapon osalta suku on suhtautumisessaan myös osin mukautunut ympäristönsä ja omaksunut teon tekijän tuomitsevan linjan. Tiiviissä kyläyhteisössä toisten asioihin on tunnettu luonnollisesti mielenkiintoa, joko myötämielistä tai sitten pahansuopaa. Yhteisöissä vaadittiin norminmukaista käyttäytymistä ja sitä myös tavalla tai toisella kontrolloitiin. Veikko joutui tapon vuoksi häpeään niin virallisen kuin kyläyhteisönkin harjoittaman epävirallisen kontrollin kautta. Kyläyhteisön käyttämät keinot ulottuivat moraaliseen paheksunnasta Veikon takaisin paluun vastustamiseen. Tappo sekoitti kyläyhteisön järjestystä ja arkea. Tappo teki julkiseksi paitsi uhrin kuoleman ja tappajan häpeän, myös suvun surun. Veljestapossa suru ja häpeä olivatkin yksinomaan suvun sisällä, sillä ulkopuolisiin ei syitä voinut sysätä. Tapahtuneen julkisuus mahdollisti kyläyhteisön kollektiivisen suremisen sekä yhtä lailla kollektiivisen tappajan tuomitsemisen. Toisin sanoen ympäröivä yhteisö ei antanut unohtaa.

Tämä suvussa tapahtuneen henkirikoksen tarkastelu on siis avannut näkökulmia tutkijan oman kulttuurin tutkimukseen ja sen synnyttämiin ongelmiin. Oman suvun ja varsinkin hurjan tapahtuman tutkimisen yhdistämisessä ilmeni yllättävän paljon hankaluuksia – hankaluuksia, jotka valitettavan onneksi syntyivät omassa päässäni. Olen elämäni aikana useasti kuullut tästä tapahtumasta, siihen johtaneista syistä ja suvun eri jäsenten reaktioista. Yleensä tämän tapauksen kerronta on johdattanut myös muutamien muiden tappelu- ja puukotusmuistojen ääreen. Minulle Veikko ja tappo ovatkin olleet pitkälti muistitiedon synnyttämiä mielikuvia. Liittämällä tapahtunut tappo muihin vastaaviin sattumuksiin saakin se tavallaan selkeämmän ymmärryksen, osansa suvun historiallisesta jatkumosta.

Muistojen Veikko on haastateltavilleni yhä olemassa. Muistelevien naisten surusta kertovat selviytymiskertomukset ovat olleet osaksi yllättäviä. Niiden sisältämät viestit suvun keskinäisen solidaarisuuden järkkymisestä, teon kauheudesta, tappajan tuomitsemisesta ja lopulta tämän yksinäisestä kuolemasta ovat pysähdyttäneet. Ne ovat myös koskettaneet inhimillisyyttä, joka suvussa on teosta huolimatta vallinnut. Haastateltavistani Saara tiivistää tämän näin: ”Se ei tuominnus sitä Veikkoa, sillälailla pystyny tuomittamahan, kun se oli sen rakas pikkuveli (TKU/A/08/2).” Juuri tämä on tuonut esiin muistitiedon merkittävyyden. Saadessaan mahdollisuuden rauhassa ja perin pohjin käsitellä tapahtunutta ovat naiset tuottaneet toisenlaisia, syvemmällä vaikuttavia merkityksiä. Olen siis kerrankin joutunut kohtaamaan muiden suvun jäsenten muistot ja suhteuttamaan niitä omiin muistoihini. Nämä omat muistoni ovat kuitenkin pääosin syntyneet isoisäni ja isäni kertomusten kautta, ja niissä paino on ollut paitsi itse teon myös veljesten muiden ”urotöiden” kuvailuissa. Kuulemani ja omaksumani kertomukset ovat siis noudattaneet lähinnä perinteisiä eteläpohjalaisia tappelutarinoiden piirteitä. Veikko onkin ilmentynyt minulle muistitiedon kautta täydellisessä eteläpohjalaisessa sotisovassa, ja toki minut on kolmannen polven edustajana ollut helppo vakuuttaa juuri näillä piirteillä.

Tutkijana minulla on ollut mahdollisuus liittää Veikko myös osaksi historiaa, kulttuuria ja perinnettä. Näiden tarkastelujen kautta olen kyennyt osoittamaan, millaista on kasvaa ja elää yhteiskunnan puristuksissa – yhteiskunnan, jonka arvoissa korostuvat itsenäinen yritteliäisyys, itsekorostus, osin myös väkivaltainen miesihanne ja yhteisön kontrolli. Veikosta ja Jaskasta kertomisen avulla osaltaan rakennetaan tarinaa suomalaisesta miehestä, tämän kamppailuista yhtäältä miehistyksen ja sankaruuden, toisaalta epävarmuuden ja lopulta myös surkeuden paineissa.

Väkivalta ylipäätään on kiehtovaa. Se on myös kulttuurista perintöä, jota kannamme mukamme ja joka luo merkityksiä. Silti väkivalta ja väkivaltaiset teot vaativat aina jossain vaiheessa rinnalleen myös erilaisia totuuksia, esimerkiksi juuri silloin, kun väkivaltainen teko on syystä tai toisesta aiheuttanut häpeää ja tuskaa. Mutta näistä kahdesta kauhajokisesta henkirikoksesta kertova muistitietoaineisto osoittaa myös sen, miten käsittämättömän kauniisti ihmiset kykenevät perimmältään asioista tai toisista ihmisistä ajattelemaan.

LÄHTEET

Tutkimusaineisto

Turun yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitoksen arkistot, folkloristiikan ja uskon-
totieteen TKU-kokoelma, Turku. – TKU/A/08/2.

Kirjallisuus

- BLOCH, MARC 2003: *Historian puolustus*. Helsinki: Artemisia. [1949]
- HÄKKINEN, ANTTI 2005: Kiertäminen, kulkeminen ja muukalaisuuden kohtaaminen 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun maalaisyhteisössä. – Häkkinen, Antti & Pulma, Panu & Tervonen, Miika (toim.), *Vieraat kulkijat – tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KURKI, TUULIKKI 2002: *Heikki Meriläinen ja keskusteluja kansanperinteestä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PELTONEN, ULLA-MAIJA 1996: *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2003: *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PORTELLI, ALESSANDRO 1997: *The Battle of Valle Giulia. Oral History and the Art of Dialogue*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- 2002: What Makes Oral History Different? – Perks, Robert & Thomson, Alistair (eds.), *The Oral History Reader*. London: Routledge.
- RUOTSALA, HELENA 1998: Mie kotona kentällä ja kentällä kotona. – Mäkikalli, Maija & Oinonen, Paavo (toim.), *Integraatio, identiteetti, etnisyyt. Tarkastelukulmia kulttuuriseen vuorovaikutukseen*. Turun yliopisto: Turku.
- 2002: *Muuttuvat palkiset. Elo, työ ja ympäristö Kittilän Kyrön paliskunnassa ja Kuolan Luujärven poronhoitokollektiiveissa vuosina 1930–1995*. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- SUOJANEN, PÄIVIKKI 1997: Työkaluna tutkijan persoona. – Viljanen, Anna Maria & Lahti, Minna (toim.), *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätyöstä*. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.
- UKKONEN, TAINA 2000: *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemukse kertomusten tuottamisprosessina*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VUORINEN, PIHLA 2002: Doing Research among Family and Friends. Problems and Advantages. – Jaago, Tiiu (ed.), *Lives, Histories and Identities. Studies on Oral History, Life- and Family Stories*. Tartu: University of Tartu.

Riina Haanpää 2008: *Rikosten jäljet. Etsivän työtä yhteisön, suvun ja perheen muistissa*. Turun yliopiston julkaisuja C 270. Turku: Turun yliopisto.

Filosofian tohtori Riina Haanpää työskentelee tällä hetkellä EU-kulttuurihankkeiden hankevetäjänä Satakunnan alueella.